

Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης

Τόμ. 2014, Αρ. 1 (2014)

Σύγχρονες αναζητήσεις της Ειδικής Αγωγής στην Ελλάδα: Πρακτικά 4ου Πανελληνίου Συνεδρίου Επιστημών Εκπαίδευσης

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ Π.Τ.Δ.Ε.
ΚΕΝΤΡΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

4^ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Υπό την αιγίδα του Υπουργείου Παιδείας
20-22 ΙΟΥΝΙΟΥ 2014

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2016

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

Παπαδόπουλος Γιάννης

Πολυχρονόπουλου Σταυρούλα

Μισασιτά Αγγελική

ISSN: 2529-1157

ΑΘΗΝΑ

Τα Κοινωνικά Δίκτυα στο Σχολικό Περιβάλλον και η Ανάπτυξή τους

Σπυριδούλα Κατσιφή-Χαραλαμπίδη, Γιάννης Κατερέλος

doi: [10.12681/edusc.179](https://doi.org/10.12681/edusc.179)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κατσιφή-Χαραλαμπίδη Σ., & Κατερέλος Γ. (2016). Τα Κοινωνικά Δίκτυα στο Σχολικό Περιβάλλον και η Ανάπτυξή τους. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης, 2014(1)*, 79–92. <https://doi.org/10.12681/edusc.179>

Τα Κοινωνικά Δίκτυα στο Σχολικό Περιβάλλον και η Ανάπτυξή τους

Κατσιφή-Χαραλαμπίδη Σπυριδούλα

Med, Ph.D., Σχολική Σύμβουλος 1ης Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Π.Ε. Βοιωτίας
katsifi@hol.gr

Κατερέλος Γιάννης

Καθηγητής στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Ψυχολογίας
iokat@panteion.gr

Περίληψη

Από το 2009- 11 στο 8θέσιο Δημοτικό Σχολείο Χολαργού υλοποιήθηκε ένα συστημικό πρόγραμμα, μια έρευνα – δράση, με την αμέριστη συνεργασία του Συλλόγου Γονέων που στόχευε στην Ανάπτυξη των Διαπροσωπικών σχέσεων στο σχολικό περιβάλλον και στην αυτοδιαχείριση της συμπεριφοράς των μαθητών. Επειδή το κλειδί για την κατανόηση των σχέσεων των μαθητών μας βρίσκεται στην κατανόηση των μεταξύ τους δεσμών, εστιάστηκε η προσοχή στα κοινωνικά δίκτυα του εκφοβισμού και της φιλίας. Έτσι αφού ανιχνεύτηκαν με ερωτηματολόγια το Δίκτυο του εκφοβισμού και με κοινωνιόγραμμα το Δίκτυο της φιλίας έγιναν πολλές και παράλληλες δράσεις από τους εκπαιδευτικούς σε όλους τους μαθητές και από το Σύλλογο Γονέων απογευματινά προγράμματα Συμβουλευτικής σε γονείς και σε μαθητές με παιγνιοθεραπευτικές τεχνικές, λαμβάνοντας όμως υπόψη τους κόμβους των κοινωνικών δικτύων και παρεμβαίνοντας σε αυτούς. Τα αποτελέσματα ήταν εντυπωσιακά αλλά για να έχει διάρκεια μια τέτοια παρέμβαση απαιτείται να ενταχθεί στην παιδαγωγική του σχολείου.

Λέξεις κλειδιά:

συστημικό πρόγραμμα, παρέμβαση, δημοτικό σχολείο, έρευνα – δράση, κοινωνικά δίκτυα του εκφοβισμού και της φιλίας, Ανάπτυξη των Διαπροσωπικών σχέσεων

Abstract

Since 2009-11 at the 8-seat Elementary School of Holargos a systemic program has been implemented, an action research, with the cooperation of the Parents' Council. The goal was the Development of Interpersonal relationships in the school environment and the self-management of the pupils' behavior. The key for the understanding of the relationships among pupils is hidden into the understanding of their bonds, so the focus was on the social networks of bullying and friendship. After investigating via questionnaires the Network of bullying and via sociogram the Network of friendship, teachers initiated a lot of parallel actions in class together with the Parents' Council evening coaching programs for parents and pupils with the use of gaming therapy techniques, taking of course into consideration the social networks and how to affect them. The results were astonishing but in order to have a long term effect, the school should incorporate these findings in its daily pedagogical work.

Key words:

systemic program, intervention, Elementary School, action research, on the social networks of bullying and friendship, the Development of Interpersonal relationships

Εισαγωγή: Τα κοινωνικά δίκτυα (Κ. Δ.)

Οι άνθρωποι δεν ζουν απλώς σε ομάδες, ζουν σε δίκτυα που επηρεάζουν τα πάντα, από τα συναισθήματα έως τη συμπεριφορά. Υπάρχουν δυο θεμελιώδη χαρακτηριστικά των Κ.Δ.: η *σύνδεση*, η οποία έχει να κάνει με το ποιος είναι συνδεδεμένος με ποιον - όταν μία ομάδα υφίσταται ως δίκτυο υπάρχει ένα μοτίβο δεσμών που συνδέει τα εμπλεκόμενα άτομα, η τοπολογία του δικτύου- και η *μετάδοση*, η οποία έχει να κάνει με το τι ρέει μεταξύ των δεσμών.

Για να κατανοήσουμε γιατί υπάρχουν και πώς λειτουργούν τα κοινωνικά δίκτυα θα πρέπει να κατανοήσουμε ορισμένες αρχές σχετικά με τη σύνδεση και τη μετάδοση - τη δομή και τη λειτουργία των Κ.Δ. Αυτές οι αρχές εξηγούν το πώς οι δεσμοί καθιστούν το όλον μεγαλύτερο από το άθροισμα των μερών του. (Chistakis and J.H.Fowler, 2010 σελ.67). Οι άνθρωποι φτιάχνουν και ξαναφτιάχνουν το Κ.Δ. τους διαρκώς με βασική συνειδητή ή ασυνείδητη ροπή προς την ομοφιλία, (Kidre M. D., 2006) (Faris and Felmliee 2011, 2012) δηλαδή την συναναστροφή με ανθρώπους που μας μοιάζουν, που έχουν κοινά ενδιαφέροντα, βιώματα και όνειρα με εμάς. Η θέση μας στο Κ.Δ. επηρεάζει με τη σειρά της εμάς τους ίδιους. Ένα άτομο χωρίς φίλους διάγει πολύ διαφορετική ζωή από ένα με φίλους. Το αν οι φίλοι και οι άλλες στενές κοινωνικές επαφές ενός ατόμου είναι φίλοι μεταξύ τους παίζει επίσης σημαντικό ρόλο στη ζωή αυτού του ατόμου. Οι άνθρωποι έχουν συνήθως πολλούς άμεσους δεσμούς με ένα ευρύ φάσμα ατόμων. Αυτή η απλή τάση των ανθρώπων να επηρεάζονται από τον πλησίον τους και να αντιγράφουν ο ένας τον άλλον έχει τρομερές συνέπειες όταν εξεταστεί πέρα από τον στενό κύκλο των άμεσων συνδέσεων (LaFontana & Cilllessen, 2010) (Swearer & Cary, 2003). Οι άνθρωποι δεν αντιγράφουν απλώς τους φίλους τους, αλλά αντιγράφουν και τους φίλους των φίλων τους, καθώς και τους φίλους των φίλων των φίλων τους.

Τα Κ.Δ. ακολουθούν τους δικούς τους κανόνες οι οποίοι διαφέρουν από εκείνους που ακολουθούν τα μέλη τους και αναδύουν χαρακτηριστικά ενός συνόλου τα οποία προκύπτουν από την αλληλεπίδραση και τη διασύνδεση των μερών του. Τα μέλη τους δεν μπορούν ούτε να ελέγξουν ούτε ακόμη και να αντιληφθούν τις ιδιότητες και τις λειτουργίες των Κ.Δ.. Αυτές οι ιδιότητες μπορούν να γίνουν κατανοητές μόνο με τη μελέτη ολόκληρης της ομάδας και της δομής της, και όχι με τη μελέτη μεμονωμένων ατόμων. Και ίσως η κατανόηση του τρόπου με τον οποίο διασυνδεόσαστε αποτελεί ουσιαστικό βήμα για τη δημιουργία μιας πιο δίκαιης κοινωνίας.

1. Η έρευνα

1.1. Σκοπός της έρευνας

Σκοπός της έρευνας – δράσης ήταν η Ανάπτυξη των Διαπροσωπικών σχέσεων στο σχολικό περιβάλλον και η αυτοδιαχείριση της συμπεριφοράς των μαθητών παρεμβαίνοντας στους κόμβους των κοινωνικών δικτύων του εκφοβισμού και της φιλίας, με επιμέρους στόχους την ανίχνευση και τη μείωση του εκφοβισμού και της θυματοποίησης, την ανάπτυξη της αυτοεκτίμησης, της διεκδικητικότητας, και της υπευθυνότητας των μαθητών, την ανάπτυξη της ενσυναίσθησης και των κοινωνικών συναισθημάτων των μαθητών, την ενδυνάμωση των φιλικών σχέσεων και της συνεργασίας τους και την ανάπτυξη της ικανότητας των μαθητών να επιλύουν τα προβλήματα και τις συγκρούσεις τους.

1.2.Ερευνητικά ερωτήματα

Επειδή το κλειδί για την κατανόηση των μαθητών μας βρίσκεται στην κατανόηση των μεταξύ τους δεσμών στα κοινωνικά δίκτυα του εκφοβισμού και της φιλίας, ανιχνεύοντας τα Δίκτυα του Εκφοβισμού και της Φιλίας και παρεμβαίνοντας στους κόμβους θα καλυτερεύσουν οι Διαπροσωπικές Σχέσεις των μαθητών μας;

1.3.Δείγμα: 150 μαθητές

1.4.Μεθοδολογία

1.4.1. Ανίχνευση Κοινωνικών Δικτύων

A. Ερωτηματολόγιο του Εκφοβισμού:

Για να ανιχνευτούν οι διαπροσωπικές σχέσεις των μαθητών πάρθηκαν μικρές συνεντεύξεις από τους μαθητές και καταγράφηκαν οι μορφές εκφοβισμού που υπήρχαν στο σχολείο. Ακολούθως καταρτίστηκε το ερωτηματολόγιο το οποίο δόθηκε στους μαθητές 4 φορές, στην αρχή και στο τέλος των σχολικών ετών: το Δεκέμβριο του 2009, και το Δεκέμβριο του 2010 για έλεγχο των διαπροσωπικών σχέσεων και προγραμματισμό των δράσεων για τους υπόλοιπους 5 μήνες και τον Ιούνιο του 2010, και τον Ιούνιο του 2011 για αξιολόγηση των παρεμβάσεων. Για την καλύτερη αποτύπωση της κατάστασης την τρίτη φορά που δόθηκε το ερωτηματολόγιο, το Δεκέμβριο του 2010, συνεργαστήκαμε με τον κ. Κατερέλο Γιάννη, καθηγητή στο Πάντειο Πανεπιστήμιο ο οποίος αποτύπωσε το Δίκτυο του Εκφοβισμού στο σχολείο μας και το Δίκτυο της Φιλίας (Κοινωνιόγραμμα σε όλο το σχολείο).

Ανιχνεύτηκαν 24 μορφές εκφοβιστικής συμπεριφοράς (άμεσου και έμμεσου εκφοβισμού). Σε κάθε μαθητή δόθηκε ένας πίνακας όπου μπορούσε να αναφέρει ποιοι μαθητές συνέχεια και χωρίς λόγο στο χώρο του σχολείου σε: χτυπούν, σπρώχνουν, κλοτσούν, τσιμπούν, στριμώνουν, στρίβουν το χέρι, φτύνουν, προσπαθούν να σου κατεβάσουν τα παντελόνια, σέρνουν στο έδαφος, κοροϊδεύουν, απειλούν, βρίζουν, φοβίζουν στις τουαλέτες ή αλλού, προσπαθούν να σε κλείσουν σε ένα χώρο, δεν σε παίζουν στα παιχνίδια τους, λένε και στους άλλους να μην σε παίζουν, κουτσομπολεύουν, απομονώνουν στην τάξη με κασετίνες, θέλουν δώρο για να σε έχουν φίλο, ψάχνουν τη τσάντα σου, κάνουν γκριμάτσες, κάνουν χειρονομίες, παίρνουν το φαγητό, βάζουν τρικλοποδιά

B.Κοινωνιόγραμμα σε όλο το σχολείο:

Επειδή σημαντικός παράγοντας στην αντιμετώπιση της εκφοβιστικής συμπεριφοράς εκ μέρους του θύματος είναι οι φίλοι του, για την ανίχνευση του δικτύου φιλίας σε όλο το σχολείο έγινε το «παιχνίδι προσφοράς». Δόθηκαν 6 μικρά ελαστικά πολύχρωμα μπαλάκια σε κάθε μαθητή (μέσα στην τάξη) και τους ειπώθηκε πριν διακινηθούν τα μπαλάκια να αναφέρουν (γράψουν σε ένα χαρτί) πόσα θέλουν να κρατήσουν για τον εαυτό τους και πόσα θέλουν να δώσουν σε αγαπημένους τους φίλους από όλο το σχολείο. Μετά πήγαν στις άλλες τάξεις και έδωσαν σε όποιους είχαν αναφέρει. Επιστρέφοντας έγραψαν πόσα και από ποιους πήραν.

1.4.2. Παρέμβαση στα Κοινωνικά Δίκτυα

Τα δεδομένα των ερωτηματολογίων αφού αναλύθηκαν, και συζητήθηκαν τα αποτελέσματα στο σύλλογο των διδασκόντων και στο σύλλογο των γονέων, αποφασίστηκαν παρεμβάσεις.

Οι εκπαιδευτικοί συνεργάστηκαν και ακολουθήθηκε μια κοινή παιδαγωγική γραμμή μέσα στο σχολικό περιβάλλον. Εκπονήθηκαν από την υπεύθυνη του προγράμματος, Κατσιφή – Χαραλαμπίδη Σπυριδούλα, 8 βιωματικά σεμινάρια κάθε σχολική χρονιά σχετικά με τους στόχους και έγιναν σε όλες τις τάξεις με θέματα: τα συναισθήματα, τη μη λεκτική επικοινωνία, τον τρόπο που κατανοούμε τον άλλο (την κατηγοριοποίηση, τα στερεότυπα) και τη συμπεριφορά μας, την ανάπτυξη της αυτοεκτίμησης, της ενσυναίσθησης, την ενεργή ακρόαση, την αυτοδιαχείριση θυμού και την επίλυση των προβλημάτων και των συγκρούσεων.

Όλοι οι μαθητές εκπαιδεύτηκαν ως διαμεσολαβητές της αυλής και τον 1^ο χρόνο εφαρμογής του προγράμματος έγιναν διαμεσολαβητές όποιοι ήθελαν. Φορώντας το σήμα του διαμεσολαβητή, βοηθούσαν τους εμπλεκόμενους συμμαθητές να βρουν κοινή λύση στη διαμάχη τους. Το 2^ο χρόνο εφαρμογής του προγράμματος συνδυάζοντας τα αποτελέσματα των δικτύων του Εκφοβισμού και της Φιλίας έγιναν διαμεσολαβητές αυτοί που δεν εκφόβιζαν και που είχαν τους περισσότερους φίλους (πήραν πάνω από 3 μπαλάκια). Μία φορά την εβδομάδα γινόταν ολομέλεια των διαμεσολαβητών με την υπεύθυνη του προγράμματος για την αξιολόγηση των συμβάντων του προαυλίου. Άλλοι μαθητές έγιναν «νοσηλευτές» της αυλής, οι οποίοι φορώντας το σήμα του νοσηλευτή περιέθαλπαν τους τραυματίες στα διαλείμματα. Τοποθετήθηκε στο προαύλιο «το μαξιλάρι εκτόνωσης του θυμωμένου» και «το κυτίο παραπόνων» στο προαύλιο του σχολείου και σε κάθε τάξη.

Ο Σύλλογος των Γονέων λειτούργησε εθελοντικά απογευματινά τμήματα παιγνιοθεραπείας- δραματοθεραπείας σε μαθητές που εκφόβιζαν (οι κόμβοι του Δικτύου του εκφοβισμού) και σε μαθητές που δεν είχαν φίλους (δεν πήραν και έδωσαν κανένα μπαλάκι στο «Παιχνίδι της Προσφοράς») και Συμβουλευτικής στους γονείς τους.

2.Αποτελέσματα

Πίνακας 1: Ερωτηματολόγιο Εκφοβισμού

Α ΜΕΡΟΣ		Αναφερθέντα περιστατικά			
α/α	ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΕΣ	1 ^η ΕΡΕΥΝΑ Δεκέμβριος 2009	2 ^η ΕΡΕΥΝΑ Ιούνιος 2009	3 ^η ΕΡΕΥΝΑ Δεκέμβριος 2010	4 ^η ΕΡΕΥΝΑ Ιούνιος 2011
1	σε χτυπούν	37	25	70	36
2	σε σπρώχνουν	38	21	63	30
3	σε κλοτσούν	30	17	50	21
4	σε τσιμπούν	11	9	23	24
5	σε στριμώχνουν	4	4	32	16
6	σου στρίβουν το χέρι	11	7	27	16
7	σε φτύνουν	21	8	18	9

8	προσπαθούν να σου κατεβάσουν τα παντελόνια	3	2	7	6
9	σε σέρνουν στο έδαφος	3	3	11	9
10	σε κοροϊδεύουν	60	45	61	29
11	σε απειλούν	7	7	25	21
12	σε βρίζουν	42	22	51	37
13	σε φοβίζουν στις τουαλέτες	2	6	7	5
14	προσπαθούν να σε κλείσουν σε ένα χώρο	2	1	11	4
15	δεν σε παίζουν στα παιχνίδια τους	4	18	34	16
16	λένε και στους άλλους να μην σε παίζουν	4	17	15	8
17	σε κουτσομπολεύουν	24	25	22	11
18	σε απομονώνουν στην τάξη με κασετίνες	4	1	6	7
19	θέλουν δώρο για να σε έχουν φίλο	2	1	20	8
20	σου ψάχνουν τη τσάντα	5	3	26	7
21	σου κάνουν γκριμάτσες	18	16	26	6
22	σου κάνουν χειρονομίες	26	12	36	16
	ΣΥΝΟΛΟ	358	270	641	327
Προτάθηκαν στην 3 ^η έρευνα		Αναφερθέντα περιστατικά			
23	Σου παίρνουν το φαγητό	-----	-----	28	13
24	Σου βάζουν τρικλοποδιά	-----	-----	27	8
	ΣΥΝΟΛΟ			696	
Προτάθηκαν στην 4 ^η έρευνα		Αναφερθέντα περιστατικά			
25	Σου τραβούν τα μαλλιά				5
	ΣΥΝΟΛΟ				353

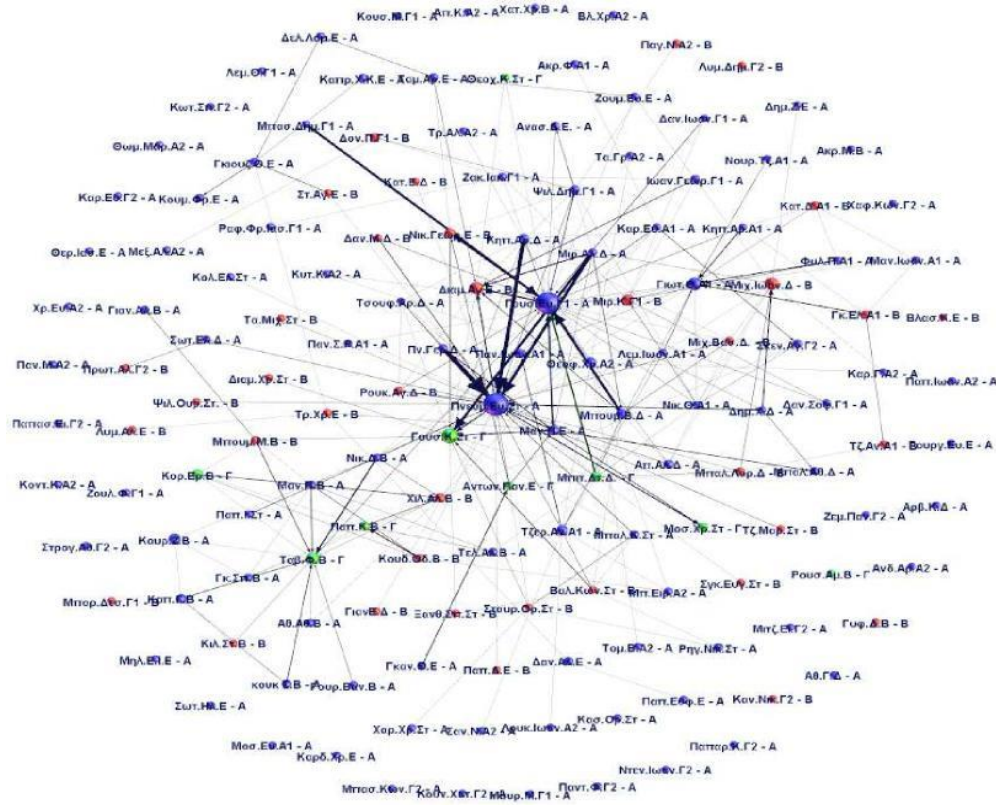
B ΜΕΡΟΣ: Τρόποι αντίδρασης στις παρενοχλήσεις των άλλων %				
1. Αν είσαι στην τάξη το λες στο δάσκαλο ή τη δασκάλα;				
	ΟΧΙ	ΣΠΑΝΙΑ	ΜΕΡ. ΦΟΡΕΣ	ΝΑΙ
1 ^η ΕΡΕΥΝΑ	25	10	20	44
2 ^η ΕΡΕΥΝΑ	19	11	21	46
3 ^η ΕΡΕΥΝΑ	12	16	24	46
4 ^η ΕΡΕΥΝΑ	12	13	39	45
2. Αν είσαι στην αυλή τι κάνεις; Κλαις και απομακρύνεσαι;				
	ΟΧΙ	ΣΠΑΝΙΑ	ΜΕΡ. ΦΟΡΕΣ	ΝΑΙ
1 ^η ΕΡΕΥΝΑ	70	10	10	10
2 ^η ΕΡΕΥΝΑ	68	7	9	11
3 ^η ΕΡΕΥΝΑ	69	7	10,5	6
4 ^η ΕΡΕΥΝΑ	69	13	7	4
3. Μόνος /η σου αντιμετωπίζεις αυτόν που σου δημιουργεί πρόβλημα στην αυλή;				
	ΟΧΙ	ΣΠΑΝΙΑ	ΜΕΡ. ΦΟΡΕΣ	ΝΑΙ
1 ^η ΕΡΕΥΝΑ	23	8	23	45
2 ^η ΕΡΕΥΝΑ	28	6	20	38
3 ^η ΕΡΕΥΝΑ	26	6,5	23,5	42
4 ^η ΕΡΕΥΝΑ	31	5	22	52
4. Το λες στο δάσκαλο ή δασκάλα που εφημερεύει;				
	ΟΧΙ	ΣΠΑΝΙΑ	ΜΕΡ. ΦΟΡΕΣ	ΝΑΙ
1 ^η ΕΡΕΥΝΑ	30	11	21	38
2 ^η ΕΡΕΥΝΑ	28	14	29	29
3 ^η ΕΡΕΥΝΑ	26	18	15	36
4 ^η ΕΡΕΥΝΑ	28	15	27	38
5. Το λες στους φίλους σου για να σε βοηθήσουν;				
	ΟΧΙ	ΣΠΑΝΙΑ	ΜΕΡ. ΦΟΡΕΣ	ΝΑΙ
1 ^η ΕΡΕΥΝΑ	28	10	26	37
2 ^η ΕΡΕΥΝΑ	26	12	19	41
3 ^η ΕΡΕΥΝΑ	21	14,5	19,5	45,5
4 ^η ΕΡΕΥΝΑ	27	16	20	45
6. Λες στους γονείς σου τα προβλήματα που σου δημιουργούν οι συμμαθητές σου;				
	ΟΧΙ	ΣΠΑΝΙΑ	ΜΕΡ. ΦΟΡΕΣ	ΝΑΙ
1 ^η ΕΡΕΥΝΑ	30	10	5	49
2 ^η ΕΡΕΥΝΑ	22	12	14	42
3 ^η ΕΡΕΥΝΑ	19	7	16	52
4 ^η ΕΡΕΥΝΑ	25	11	19	54

Τα αποτελέσματα των ερευνών μας συμπίπτουν με αυτά από τις άλλες έρευνες (Olweus, D. 2009) που δείχνουν ότι το 9% των μαθητών είναι θύματα, το 7% νταήδες και 1,6% θύματα και θύτες, τα αγόρια εκφοβίζουν και εκφοβίζονται περισσότερο από τα κορίτσια, τα κορίτσια εκφοβίζουν κυρίως έμμεσα και ότι αγνοούν τον εκφοβισμό το 50% των γονέων του δημοτικού και το 65% των δασκάλων.

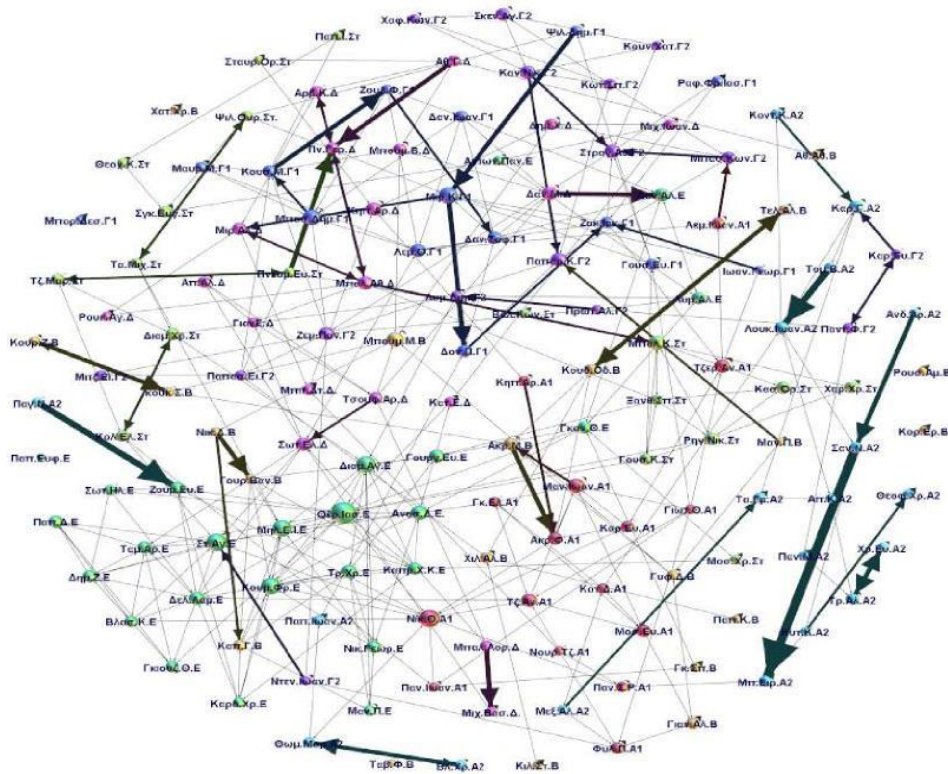
Καταγράφηκε αύξηση της διεκδίκησης των μαθητών (αύξηση των αναφορών των περιστατικών του εκφοβισμού) από χρόνο σε χρόνο. Οι μαθητές παύουν να θεωρούν τις παρενοχλήσεις ως φυσιολογικές συμπεριφορές. Τα παιδιά που εκφοβίζονται με την πάροδο του χρόνου αποφεύγουν να απομονώνονται και ζητούν βοήθεια από τους

συμμαθητές, τους δασκάλους και τους γονείς. Όμως υπήρξε μείωση των περιστατικών εκφοβισμού σε όλο το σχολείο από το Δεκέμβρη στον Ιούνιο, γεγονός που δείχνει ότι οι παρεμβάσεις είναι αποτελεσματικές.

Πίνακας 2: Κοινωνικό δίκτυο εκφοβισμού (Δεκέμβρης 2010)

Πίνακας 3: Το κοινωνικό δίκτυο της φιλίας (Δεκέμβρης 2010)

Οι μαθητές που έχουν φίλους δεν εκφοβίζονται.
 Οι αλτρουιστές κάνουν παρέα με αλτρουιστές και οι «νταήδες» με «νταήδες» (Mouxtapa,Valente, et al. 2004).
 Οι κοινωνικές συνδέσεις επιδρούν στο συναίσθημα. Οι μαθητές χωρίς φίλους βιώνουν μοναξιά και έχουν χαμηλό αυτοσυναίσθημα π.χ. οι αναφερθέντες ως «Κορ.Ερ.Β, Ρουσ.Αμ.Β. Χατζ.Χρ.Β, Μπου.Δ.Γ1» στο Δίκτυο της Φιλίας

Πίνακας 4: Φιλία-Εκφοβισμός: ανά φύλο

		To_Sex					
		A	K				
		Valid N	Valid N	Ενδο	Έξω		
From_Sex	A friend_weight	272	42	314	86.62%	13.38%	A
	K friend_weight	51	211	262	19.47%	80.53%	K
		323	253				

		To_Sex					
		A	K				
		Valid N	Valid N	Ενδο	Έξω		
From_Sex	A bully_weight	133	13	146	91.10%	8.90%	A
	K bully_weight	70	48	118	59.32%	40.68%	K
		203	61				

Φιλία: τα αγόρια «παίζουν» κατά 86% με άλλα αγόρια! Το αντίθετο με τα κορίτσια: «παίζουν» κατά 81% με αγόρια!

Εκφοβισμός: Τα αγόρια καταγγέλλουν κατά 91% άλλα αγόρια! Τα κορίτσια καταγγέλλουν κατά 60% αγόρια και κατά 40% άλλα κορίτσια.

Πίνακας 5: Φιλία-Εκφοβισμός: ανά τάξη

			To_Class													
			A1	A2	B	Γ1	Γ2	Δ	E	ΣΤ	Έσω	%	Έξω	%		
			Valid N	Valid N	Valid N	Valid N	Valid N	Valid N	Valid N	Valid N						
From_Class		friend_weight	53	4	5	1	2	2	3	0	70	53	75.71%	17	24.29%	A1
	A2	friend_weight	4	46	0	1	0	0	1	0	52	46	88.46%	6	11.54%	A2
	B	friend_weight	1	0	40	0	2	2	10	0	55	40	72.73%	15	27.27%	B
	Γ1	friend_weight	3	1	0	46	3	5	2	0	60	46	76.67%	14	23.33%	Γ1
	Γ2	friend_weight	1	2	0	7	52	1	3	1	67	52	77.61%	15	22.39%	Γ2
	Δ	friend_weight	1	0	4	2	0	56	5	2	70	56	80.00%	14	20.00%	Δ
	E	friend_weight	5	1	2	2	1	4	109	3	127	109	85.83%	18	14.17%	E
	ΣΤ	friend_weight	1	0	0	4	0	5	8	57	75	57	76.00%	18	24.00%	ΣΤ

			To_Class													
			A1	A2	B	Γ1	Γ2	Δ	E	ΣΤ	Έσω	%	Έξω	%		
			Valid N	Valid N	Valid N	Valid N	Valid N	Valid N	Valid N	Valid N						
From_Class	A1	bully_weight	24	0	1	8	2	6	0	4	45	24	53.33%	21	46.67%	A1
	A2	bully_weight	4	6	0	4	0	1	0	0	15	6	40.00%	9	60.00%	A2
	B	bully_weight	0	1	44	5	1	0	0	2	53	44	83.02%	9	16.98%	B
	Γ1	bully_weight	0	0	0	16	0	0	7	1	24	16	66.67%	8	33.33%	Γ1
	Γ2	bully_weight	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	N/A	0	N/A	Γ2
	Δ	bully_weight	0	0	0	9	1	24	8	19	61	24	39.34%	37	60.66%	Δ
	E	bully_weight	0	0	0	5	0	4	23	8	40	23	57.50%	17	42.50%	E
	ΣΤ	bully_weight	0	0	0	1	0	0	2	23	26	23	88.46%	3	11.54%	ΣΤ

Φιλία: Η τάξη A2 μαζί με την E είναι η πιο «εσωστρεφείς»: A2/88.5%, E/85.8%. Η E είναι επίσης και η πιο «φιλική» τάξη, εφόσον έχει τον μεγαλύτερο αριθμό «φιλικών» σχέσεων.

Εκφοβισμός: Η τάξη Γ2 είναι απλά η «καλύτερη» εφόσον έχει μηδέν καταγγελίες είτε έσω είτε έξω. Για την B και την ΣΤ, ο εκφοβισμός είναι μάλλον εσωτερική υπόθεση (B: 83.2%, ΣΤ: 88.5%) ενώ η A2 και η Δ καταγγέλλουν κυρίως προς τα «έξω» (A2: 60%, Δ:61%).

Πίνακας 6: Σχέσης Απόστασης Φιλίας-Εκφοβισμού

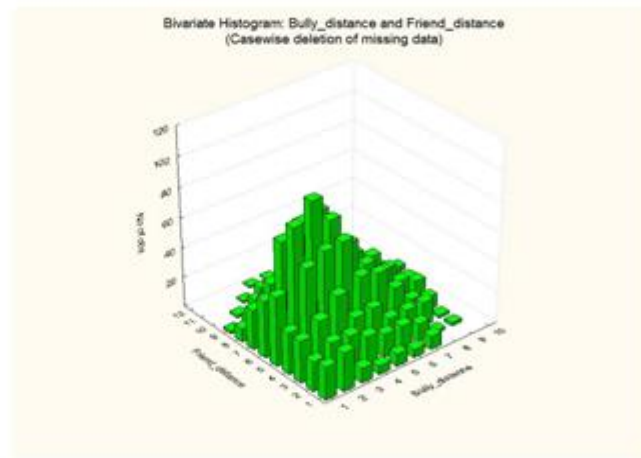
Σχέσης Απόστασης Φιλίας-Εκφοβισμού

Συνάφεια

$r=0.149$

$P<.01$

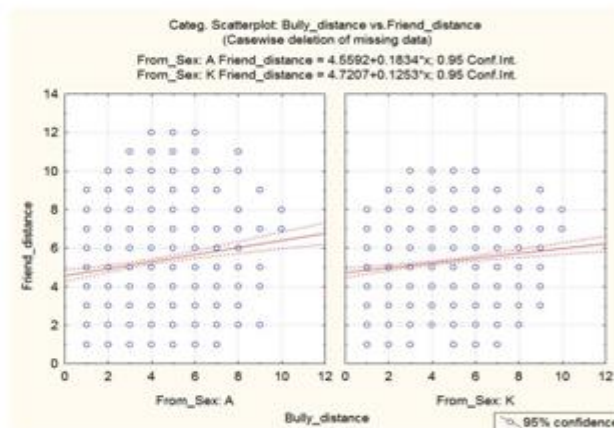
$N=2314$ (links)

Πίνακας 7: Απόσταση Φιλίας-Εκφοβισμού (ανά φύλο)

Απόσταση Φιλίας-Εκφοβισμού (ανά φύλο)

Τα αγόρια είναι
πολύ πιο
«μπερδεμένα»!

Στην φιλία, τα κορίτσια είναι πολύ δια-φυλικά ενώ στον εκφοβισμό, μάλλον πρέπει να του δώσουμε τον χαρακτηρισμό «αγορίστικη» υπόθεση.

Και η φιλία και ο εκφοβισμός είναι «ενδο-ταξικό» φαινόμενο, όμως ο εκφοβισμός είναι λιγότερο από την φιλία. Όταν υφίστανται εκφοβισμό τα αγόρια απομακρύνονται τόσο από τους φίλους, όσο και από αυτούς που εκφοβίζονται!

3. Διαπιστώσεις

3.1. Διαπιστώσεις από την εξέλιξη του προγράμματος

Η εξέλιξη της συμπεριφοράς των μαθητών που παρακολούθησαν το πρόγραμμα των Γονέων ήταν εντυπωσιακή. Οι μαθητές με χαμηλό αυτοσυναίσθημα στην τάξη και στο προαύλιο με την πάροδο του χρόνου δεν «έπιαναν» τοίχο έξω από το γραφείο των εκπαιδευτικών, συμμετείχαν στα παιχνίδια και δεν έκλαιγαν όταν είχαν να αντιμετωπίσουν ένα πρόβλημα.

Κάποιοι μαθητές, των οποίων οι γονείς αρνήθηκαν να συμμετέχουν στο πρόγραμμα με τη δικαιολογία ότι θα στιγματιστούν, αύξησαν τις εκφοβιστικές συμπεριφορές.

Πετυχημένη ήταν η καθιέρωση των διαμεσολαβητών, των «νοσηλευτών», του μαξιλαριού «εκτόνωσης του θυμωμένου» και του «κυτίου παραπόνων». Τα σήματα των διαμεσολαβητών και των νοσηλευτών κρύβονταν στην τσάντα τους έτσι ώστε να τα έχουν μόνο αυτοί (*υπήρχε ο κανόνας να τα παίρνουν κάθε πρωί και να τα παραδίδουν στο σχολάσμα*). Όσο για το μαξιλάρι «εκτόνωσης του θυμωμένου» μας αναφέρθηκε ότι πολλές οικογένειες το υιοθέτησαν και στο σπίτι. Στο «κυτίο παραπόνων» αναφέρθηκαν περιστατικά που δεν είχαμε επισημάνει.

Βελτιώθηκαν οι διαπροσωπικές σχέσεις στο σχολικό περιβάλλον δασκάλων – δασκάλων, μαθητών – μαθητών, δασκάλων – μαθητών, γονέων – γονέων, δασκάλων – γονέων, μαθητών – γονέων.

Όμως, αν και κάποιοι εκπαιδευτικοί τροποποίησαν τη συμπεριφορά τους όχι μόνο προς τους μαθητές τους, αλλά και προς τους συναδέλφους, μερικοί εκπαιδευτικοί θεωρούσαν ταμπού να αναφέρουν τα συναισθήματά τους στο σχολικό περιβάλλον, ή να αναφέρουν τα προβλήματα της τάξης στο σύλλογο των διδασκόντων ή να επιτρέψουν οποιαδήποτε συζήτηση με τους μαθητές σχετικά με τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν στο προαύλιο χώρο. Επίσης πρέπει να αναφερθεί ότι, αν και το πρόγραμμα θεωρείται πετυχημένο, κανείς δάσκαλος δεν παρακολούθησε πώς το διαχειρίστηκε ο συνάδελφος μέσα στην τάξη.

3.2. Διαπιστώσεις από προγράμματα γονέων

Φαίνεται σαφής ο ρόλος των γονέων στην εξέλιξη, στην έκφραση και στη συμπεριφορά του κάθε παιδιού, όπως μας αναφέρθηκε από τους εμπυχωτές των προγραμμάτων των γονέων. Σύμφωνα με τα συμπεράσματά τους το κυριότερο κοινό χαρακτηριστικό των ομάδων των παιδιών και των γονέων τους ήταν η δυσκολία έκφρασης των συναισθημάτων, διεκδίκησης του σεβασμού και των ορίων, η ασυνέπεια στις παρουσίες – η μη τήρηση της δέσμευσης, η μη τήρηση των κανόνων, η έλλειψη ορίων, η δυσκολία στην επικοινωνία των μελών μεταξύ τους και το κοινό συναίσθημα ήταν ο θυμός. Παρατηρήθηκε μεγάλη έως παντελής έλλειψη πραγματικής και δημιουργικής επικοινωνίας ενηλίκων – παιδιών.

Αξιοσημείωτο είναι ότι και στην ομάδα των γονέων που αποτελείτο από γονείς παιδιών με χαμηλή αυτοεκτίμηση και επιθετικών που συμμετείχαν στις αντίστοιχες ομάδες, οι δυσκολίες ήταν οι ίδιες με αυτές που αναφέρθηκαν και στις ομάδες των παιδιών. Και οι γονείς δυσκολεύονταν να διαχειριστούν τον θυμό τους, αλλά πολύ περισσότερο των παιδιών τους. Όλα τα παιδιά εξέφρασαν το παράπονο ότι οι γονείς τους δεν τα ακούνε και οι γονείς ανέφεραν από τη μεριά τους, σαν μεγάλη δυσκολία, ότι τα παιδιά τους δεν τους ακούνε. Όσο οι γονείς ανοίγονταν με εμπιστοσύνη στην ομάδα Συμβουλευτικής, τόσο και τα παιδιά ανοίγονταν στην διαδικασία της δικής τους ομάδας. Στην ομάδα Συμβουλευτικής περισσότερο εκούσια συμμετοχή ήταν των

γονιών παιδιών με χαμηλή αυτοεκτίμηση. Στη δεύτερη χρονιά του προγράμματος υπήρξε μεγαλύτερη συμμετοχή γονέων. Επίσης υπήρξε μαζική έκφραση της ανάγκης το σχολείο να παίξει ρόλο γέφυρας με το σπίτι και τον έξω κόσμο, προσφέροντας ανοίγματα και ευκαιρίες για συνάντηση-γνώση-παιγνίδι.

3.3.Συμπέρασμα

Τα προγράμματα πρόληψης που αρχίζουν στο δημοτικό έχουν περισσότερες πιθανότητες να είναι αποτελεσματικότερα για την διαμόρφωση των κανόνων επικοινωνίας στην τάξη, την ανάπτυξη των διαπροσωπικών σχέσεων αλλά και για την μελλοντική συμπεριφορά των παιδιών στο σχολικό περιβάλλον από τα προγράμματα που απευθύνονται σε εφήβους επειδή οι έφηβοι δεν είναι ιδιαίτερα δεκτικοί σ' αυτό (Kařna et al.,2013).

Όμως για να είναι αποτελεσματικά τα προγράμματα αυτά απαιτείται:

Ανίχνευση των κοινωνικών δικτύων των μαθητών.

Εστίαση παρέμβασης στους κόμβους των δικτύων.

Συστημική παρέμβαση: Συνεργασία όλων των παραγόντων που συμμετέχουν στο σχολικό περιβάλλον.

Διάρκεια της παρέμβασης και ένταξη στην παιδαγωγική του σχολείου.

Έγκαιρη αντιμετώπιση των μαθητών με μαθησιακές δυσκολίες και άλλες ιδιαιτερότητες.

Βιωματικός τρόπος προσέγγισης με δραστηριότητες: ατομικές, ενδοταξικές, ενδοσχολικές, εξωσχολικές μέσα από λογοτεχνία, θεατρικό παιχνίδι, ζωγραφική και Νέες Τεχνολογίες.

Βιβλιογραφία

Αρχοντάκη, Ζ. & Φιλίππου, Δ. (2003). *205 Βιωματικές ασκήσεις για εμπύχωση ομάδων*. Αθήνα: Καστανιώτης

Beard, C & Wilson, J (2006) *Experiential Learning: A Best Practice Handbook for Trainers and Educators*. London, Kogan Page.

Bruner, J. (1997). *Πράξεις Νοήματος*. (μτφρ. Ρόκου Η. & Καλομοίρης Γ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

Burns, M & Gibbons K. (2008). *Implementing Response- to -Intervention in Elementary and Secondary schools*. New York, London: Routledge

Γκότοβος, Α.Ε. (2002). *Παιδαγωγική αλληλεπίδραση. Επικοινωνία και κοινωνική μάθηση στο σχολείο*. Αθήνα: Gutenberg

Cole, M. & Cole, S. (2001).*Η ανάπτυξη των παιδιών*. (μτφρ. Σόλμαν Μ., επιμ. Μπαμπλέκου Ζ.) Τόμος Β'. Αθήνα: Τυπωθήτω

Christakis, N. & Fowler, J. (2009) *Συνδεδεμένοι*. Αθήνα: Κάτοπτρο

Cummins, J. (1999) *Ταυτότητες υπό Διαπραγμάτευση*. Αθήνα: Gutenberg.

Everard, B. K.& Morris, G. (1999). *Αποτελεσματική Εκπαιδευτική Διοίκηση*, (μτφρ. Κίκιζας Δ.) Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Faris, R. and Felmlee, D. (2011). Status Struggles: *Network Centrality and Gender Segregation in Same- and Cross-Gender Aggression*. *American Sociological Review*, 76:1:48-73. Winner of the ASA's Crime Law and Deviance Section's James F. Short Award for Best Paper

Faris, Robert and Diane Felmlee. (2012). *Social Networks and Aggression at the Wheatley School*. Report for CNN, available at

<http://i2.cdn.turner.com/cnn/2011/images/10/10/findings.from.the.wheatley.school.pdf>

- Goleman, D. (1998). *Η συναισθηματική νοημοσύνη*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
- Goleman, D. (2006). *Κοινωνική Νοημοσύνη*. (μτφρ. Ξενάκη Χρ.) Αθήνα: Ελ. γράμματα
- Gordon, T. (1999). *Ο αποτελεσματικός δάσκαλος*. Αθήνα: Ευρωσπουδή
- Gottman, J. (2000). *Η συναισθηματική νοημοσύνη των παιδιών*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Garner, A. (2001). *Η τέχνη της επικοινωνίας*. (επιμ.Γ.Σίμος, μτφρ Β.Λαμπάδη).Αθήνα: Πατάκης
- Ζαβλάνος Μ.(2003). *Η ολική ποιότητα στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Αθ. Σταμούλης
- Καλαντζή - Αζίζι Α. & συνεργάτες,(2002) *Αυτογνωσία -Αυτοδιαχείριση*. Αθήνα: Ελ. Γράμ.
- Κατερέλος Γ. (1999). *Θεωρία και πράξη στην εκπαιδευτική σχέση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Κατσιφή- Χαραλαμπίδη Σ. & Κατερέλος Γ(2010). *Αξιολόγηση Μοντέλου Επικοινωνιακής Ανάπτυξης του Εκπαιδευτικού στην σχολική τάξη : Άρρητες θεωρίες επαγγελματικής απόδοσης*. ΣΚΕΨΥ Τ.4
<https://sites.google.com/a/aigaion.org/skepsy/home/teuche-periodikou/teuchos-4>
- Kaˆrnaˆ, A., Voeten, M., Little, T. D., Alanen, E., Poskiparta, E., & Salmivalli, C. (2013). *Effectiveness of the KiVa Antibullying Program: Grades 1–3 and 7–9*. Journal of Educational Psychology, 105, 535–551.
- Kidre M. Deirdre (2006). *Teenagers and Substance Use. Social Networks and Peer Influence*. Palgrave Macmillan
- Κοσμίδου, Χ. & Γαλανουδάκη, Α.(1996). *Συμβουλευτική*. Αθήνα: Π.Ασημάκης
- Κοσμόπουλος, Α. (2005). *Σχεσιοδυναμική Παιδαγωγική του προσώπου*. Αθήνα: Γρηγόρης
- Kydd L, Crawford M, Riches C (1999) *Professional development for educational management*, The Open University
- LaFontana, K. M., & Cillessen, A. H. N. (2010). *Developmental changes in the priority of perceived status in childhood and adolescence*. Social Development, 19, 130–147
- Leyens, J. Ph(1996). *Είμαστε όλοι ψυχολόγοι*. Αθήνα: Παπαζήση
- Moscovici, S.(1999).*Η ψυχανάλυση, η εικόνα της και το κοινό της*. (επιμ. Μαντόγλου Α) Αθήνα: Οδυσσεάς
- Mouttapa, M., Valente, T., Gallaher, P., Rohrbach, L., & Unger, J. B. (2004). *Social network predictors of bullying and victimization*. Adolescence, 39(154), 315-335
- Μπακιρτζής, Κ. (2003). *Επικοινωνία και αγωγή*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μπουραντάς, Δ. (2002). *Μάνατζαμεντ*. Αθήνα:Γ. Μπένου.
- Νικολόπουλος, Γ. Α. (2003). *Διοικητική των συγκρούσεων*. Αθήνα: Οικονομικό Π. Αθηνών.
- Olweus,D.(2009). *Εκφοβισμός και βία στα Σχολεία*. (επιμ Τσιαντής Γ.)Αθήνα: Ε.Ψ.Υ.Π.Ε.
- Παντελιάδου, Σ. (2000). *Μαθησιακές δυσκολίες και εκπαιδευτική πράξη*. Αθήνα: Ελ. Γράμ.
- Παπαγεωργίου, Β.Α.(2005).*Ψυχιατρική παιδιών και εφήβων*. Θεσσαλονίκη: University S.P
- Παπάνης, Ε. (2004). *Η αυτοεκτίμηση και η μέτρησή της*. Αθήνα Ατραπός
- Παπαστάμος, Στ. & κ.άλ.(2006). *Εισαγωγή στην Κοινωνική Ψυχολογία*. Τ. Β, Αθήνα: Ελ. Γράμ.
- Postic, M. (1998). *Η Μορφωτική Σχέση*. (μτφρ Τουλούπης Δ.Χ.) Αθήνα: Gutenberg
- Rigby,K. (2008). *Σχολικός εκφοβισμός*. (επιμ: Γιοβαζολιάς Α.) Αθήνα: Τόπος

- Σαμαράκη, Χ. (2008). *Πώς να κατακτήσεις τα μυστικά της γλώσσας του σώματος*. Αθήνα: Ψυχογιός
- Swearer, S. M., & Cary, P. T. (2003). *Attitudes toward bullying in middle school youth: A developmental examination across the bully/victim continuum*. *Journal of Applied School Psychology*, 19, 63–79
- Wragg, C. E. (2003). *Διαχείριση της σχολικής τάξης στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση*. Αθήνα: Σαββάλας.